

ANGVSTIA 27, 2023

ANGVSTIA

27

Revista

Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni

Editura ANGVSTIA
Sf. Gheorghe
2023

Redactor șef

ALEXANDRU POPA

Colegiu de redacție

DAN-LUCIAN BUZEA

DAN ȘTEFAN

COSMINA MARCELA OLTEAN

Orice corespondență se va trimite pe adresa:
Please send any mail to the following address:

MUZEUL NAȚIONAL AL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI

Sfântu Gheorghe, Str. Gábor Áron nr. 16

520008, jud. Covasna

Telefon/fax: +40 267 314139

e-mail: secretariat@mncr.ro

web: angvstia.mncr.ro

ISSN 2602 – 0653

ISSN-L 1454 – 8275

Cuprins – Table of Contents

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ARHEOLOGIE (*Archaeological studies and researches*)

Dan BUZEA, PUSKÁS József, Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice preventive efectuate în situl de la Covasna Valea Hankó/ Valea Porumbeilor (*Preliminary report on the preventive archaeological investigations carried out at the Covasna-Valea Hankó/ Valea Porumbeilor*) 9

PUSKÁS József, Dan BUZEA, Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice din anul 2023 executate în situl Sfântu Gheorghe–Arcuș–Hosszú (*Preliminary report on the archaeological researches made in 2023 at the Sfântu Gheorghe–Arcuș–Hosszú site*) 57

Dan ȘTEFAN, Maria-Magdalena ȘTEFAN, Teledetecție și investigații geofizice la Biborțeni – Cetatea Tiburț (*Remote Sensing and Geophysical investigations of Tiburț Fortress from Biborțeni*) .. 83

Alexandru POPA, Carpii și cultura „carpică” între tradiția antică și literatura istorico-arheologică contemporană (*The Carpi and “Carpic culture” between ancient tradition and contemporary historical-archaeological literature*) 97

VISY Zsolt, The excavation in the Roman *castellum* of Énlaka/Inlăceni in 2022-2023 (*Cercetări arheologice din castrul roman de la Inlăceni în 2022-2023*) 113

SIDÓ Katalin, PÁNCZÉL Szilamér Péter, Pottery and small finds from the *porta principalis dextra* and *sinistra* at Inlăceni/Énlaka, Harghita/Hargita County (*Ceramică și descoperiri mici din zona porta principalis dextra și porta principalis sinistra de la Inlăceni*) 133

Andrea POPA, Managementul integrat al patrimoniului mondial în România. O propunere a unei structuri de management a viitorului monument UNESCO Limesul roman în Dacia (*The Integrated Management of Cultural World Heritage Sites in Romania. A proposal for a management structure for the future Roman Limes in Dacia WHS*) 145

STUDII DE ETNOGRAFIE (*Ethnographical studies*)

Lucian DAVID, Memorie și discurs. Transhumanța mocanilor voineșteni (*Memory and discourse. Transhumance of the shepherds from Voinești*) 161

RECENZII (*Book reviews*)

Alexandru POPA,
Matei, Dan (2021), Castele Daciei după părăsirea lor de către armata romană (*Dissertationes Mvsei Potaisensis*), Cluj-Napoca: Mega), 297 p., ISBN 9786060203452 185

Alexandru POPA,
Sergiu Matveev, Vlad Vornic, Andrei Corobcean, cu contribuții de Andrei Asăndulesei, Felix-
Adrian Tencariu, Vitalie Sochircă, Tatiana Nagacevski, Roman Croitor, Meandrele istoriei.
Patrimoniul arheologic din epoca fierului și perioada romană în bazinul râului Cogâlnic
(Republica Moldova), *Periegesis Archaeologica 2*. Chișinău, Editura Bons Offices, 2023, 201 p.
ISBN 978-5-36241-130-5 189

PUSKÁS József,
V. Szabó Gábor, *Bronzkori kincsek Magyarországon. Földbe rejtett fegyverek, eszközök,
ékszerek nyomában*, Archaeolingua Alapítvány / MTA BTK Régészeti Intézet, Budapest, 2019,
281 p. / Gábor V. Szabó, *Bronze Age Treasures in Hungary. The Quest for Buried Weapons,
Tools and Jewellery*, Archaeolingua Foundation / Institute of Archaeology, Research Centre
for the Humanities, Budapest, 2019, 244 p. 195

CRONICA ACTIVITĂȚILOR MUZEULUI (*Activity report of the museum*)

Cosmina-Marcela OLTEAN, Cristina-Ioana FELEA-BAUBEC,
*Cronica activității Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni pentru anul 2022 / The National
Museum of Eastern Carpathians – Activity Report on 2022* 205

Carpii și cultura „carpică” între tradiția antică și literatura istorico-arheologică contemporană

The Carpi and “Carpic culture” between ancient tradition and contemporary historical-archaeological literature

Alexandru POPA¹

Cuvinte cheie: *carpi*, cultura Poieniști-Vârteșcoiu, „cultura carpică”, epoca romană, sec. al III-lea p.Chr.
Keywords: *carpi*, *Poieniști-Vârteșcoiu culture*, “*Carpic culture*”, *Roman time*, *3rd century AD*.

ABSTRACT

The article aims to synthesize the research related to the Carpi – a group of populations identified by both the ancient and modern research in the regions east of roman Province Dacia. It highlights three chronological horizons of sources, of which only one can be directly linked to the Carpi – the one from the 3rd century. The study also analyses the current state of the art related to the Poieniști-Vârteșcoiu archaeological culture, known as „the Carpic culture”. It briefly presents the information that contributed to the definition of this archaeological culture. Finally, the author concludes that there is a lack of reliable scientific evidence to identify the so called „Carpic culture” (Poieniști-Vârteșcoiu culture) with the Carpi mentioned by the literary sources.

Introducere

Problemele abordate în acest studiu fac referință la urmele de locuire umană de la est de Carpații Orientali în perioada de existență a provinciei romane Dacia. În cele ce urmează ne propunem realizarea unei sinteze asupra cunoștințelor despre una dintre populațiile din hinterlandul frontierei daco-moesice a Imperiului Roman.

Principalele întrebări de cercetare formulate sunt legate, în primul rând, de termenii arheologici cu care operăm pentru această zonă și în această perioadă. În al doilea rând, analizăm numele istorice ale grupurilor de populații cunoscute în zona Carpaților Răsăriteni. Altfel formulat, ne interesează problemele din cercetarea istorică și arheologică a vecinilor Imperiului

Roman din zonele de la est de lanțul Munților Carpați.

În tradiția istoriografică modernă, populația zonei cercetate este împărțită în două grupuri de bază: autohtoni sedentari și nomazi. Cei menționați la urmă sunt definiți din punct de vedere arheologic prin exclusivismul inhumației ca rit funerar și lipsa urmelor arheologice ale unor forme de așezări.

Populațiile percepute din punct de vedere arheologic drept autohtoni se definesc în literatura de specialitate prin intermediul așezărilor, cercetarea cărora oferă rezultate mai explicite decât a mormintelor singulare atribuite nomazilor. Pentru discuția din acest studiu am selectat una dintre identitățile culturale atribuite „sedentariilor/autohtonilor” de la est de provincia romană Dacia. Este vorba despre grupul (sau cultura arheologică)

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sf. Gheorghe; alex.popa@mncr.ro

Poienești-Vârteșcoiu, atribuită în literatura de specialitate populației, considerate „autohtone”, a Carpilor. În măsura posibilităților se vor discuta istoricul cercetărilor, aria de răspândire și caracterul siturilor arheologice specifice fiecărei culturi, principalele particularități ale culturii materiale, precum și posibilele urme ale relațiilor cu grupurile culturale învecinate. Evident că se vor atinge și problemele legate de subiectul corelării dintre materialele arheologice discutate și numele „etnic” al carpilor, cunoscut din tradiția scrisă romană.

Carpilii în sursele antice

Carpi este numele unei populații cunoscute din sursele grecești și romane, implicate în istoria spațiului geografic de la est de Carpații Orientali. Fără excepții, acestea sunt surse scrise, fie cu texte păstrate doar fragmentar, fie foarte scurte. Din acest punct de vedere, sinteza lui Patsch, publicată încă la 1899, își păstrează și azi actualitatea.²

În România, cercetări asupra subiectului au fost întreprinse de Bichir³ și Petolescu.⁴

Rezumând pe scurt principalele rezultate ale cercetărilor de până acum se poate concluziona că numele carpilor apare în mai multe forme distincte, ce se grupează din punctul de vedere al datării surselor din care provin în trei orizonturi cronologice distincte. Primul dintre acestea (sec. IV-II î.Chr.) cuprinde numele de *karpidai*, cunoscut din lucrarea lui Pseudo-Skymnos, dar preluat probabil de la Ephoros.⁵ Este vorba despre o populație amintită în zona Dunării. Numele de *karpiani* apare la Ptolemeu, alături de *peucini* și *bastarni* (Ptol. 3, 5, 10). Conform stadiului actual al cercetărilor, există posibilitatea ca și în

spatele numelor de *harpi* și *arpis polis* să se fi aflat aceeași carpi (Ptol. 3, 10, 7).⁶

Al doilea orizont cronologic de surse scrise în care apare numele carpilor este perioada cuprinsă între mijlocul sec. al III-lea și începutul sec. al IV-lea.⁷ Toate sursele din acea perioadă folosesc doar forma *carpi*.

Celui de-al treilea orizont cronologic îi aparțin două surse din a doua jumătate a sec. al IV-lea: în legătură cu anul 368 p.Chr., Ammianus Marcellinus amintește în interiorul Imperiului, undeva în Dobrogea de azi, un *Carporum vicus*. Zosimos, la rândul lui, amintește de *Karpodakai*, care în anul 381 au atacat teritoriile provinciale, fiind alungați înapoi de împăratul Teodosiu (Zosimos, 4, 44).⁸

Din această scurtă trecere în revistă se observă faptul că numele de *carpi* apare în scrierile antice în a doua jumătate a sec. al II-lea p.Chr. Celelalte nume, amintite în surse redactate atât anterior acestei date, cât și ulterior, sună altfel (*Karpidai*, *Karpiani*, *Karpodakai*) și nu par a fi neapărat apropiate de cel al carpilor.

De mai mult timp, s-a considerat întemeiat a căuta originile numelui *carpi* - ce se lasă ușor paralelizat cu cel al Munților Carpați - în familia limbilor tracice.⁹ Cu toate acestea, Bichir remarca, la timpul său, că această aserțiune nu se bazează pe argumente paleolingvistice.¹⁰ Rădăcina cuvântului indică asemănări atât cu forma indo-europeană *Kar*, cât și cu termenul albanez *karpë*.¹¹ Din lista presupuselor origini de natură lingvistică ale carpilor nu lipsește nici cea celtică.¹²

⁶ Personal, nu împărtășesc opinia după care geograful antic ar fi făcut confuzii de acest fel – adică să amintească același grup de populații sub nume diferite. Vezi și Reichert 2003.

⁷ Vezi și *Historia Augusta*, 16, 3 sau *Petr. Patricius*, 8.

⁸ Kahrstedt 1912.

⁹ Patsch 1899.

¹⁰ Bichir 1973, 156, nota 418, cu bibliografia mai veche.

¹¹ Russu 1967.

¹² Antonescu 1961, 459.

² Patsch 1899.

³ Bichir 1973.

⁴ Petolescu 1997. A se vedea și Petolescu 2000, 312-322.

⁵ Meister 2008.

La fel de diferită este și distribuția spațială a numelor din cele trei orizonturi cronologice. Cu toate acestea, localizarea geografică a termenilor este relativ precisă: Pseudo-Skymnos îi amintește pe *karpidai* la Dunăre, iar *karpianii* sunt pomeniți de Ptolemeu, alături de bastarni și peucini, undeva aproape de Delta Dunării. În zona Nistrului ar fi de localizat *harpicii*, din lucrarea lui Ptolemeu (3, 10).

Pentru cel de-al doilea orizont lipsesc indicii directe pentru localizarea geografică a carpilor. Indirect se poate deduce că ei locuiau undeva la granițele provinciei Moesia Inferior, de unde au și organizat invaziile în Imperiu.

Orizontul târziu de nume apropiate de cel al carpilor, pare să indice localizarea acelor grupuri de populații în zona Dunării de Jos. Sursele ne comunică faptul că în perioada tetrarhiei, carpicii au fost strămutați în Imperiu.

De exemplu: *Carporumque natio translata omnis in nostrum solum* (Aur. Vict. Caes. 39, 43); sau: *Maximinus regens quondam Romae vicariam praefecturam, apud Sopianas Valeriae oppidum obscurissime natus est, patre tabulario praesidialis officii, orto a posteritate Carporum, quos antiquis excitos sedibus, Diocletianus transtulit in Pannoniam* (Amm. 28, 1, 5); sau: *Carporum si quidem gens tunc devicta et in Romanum solum translata est* (Iord. Get. 91).¹³

Pentru carpicii din secolul al III-lea p.Chr. este specific faptul că numele lor este amintit în sursele romane deseori împreună cu cel al goșilor. Cel mai cunoscut exemplu este narațiunea lui Petrus Patricius, în care se arată că guvernatorul provinciei Moesia Inferior, Tullius Menophilus, încerca, în politica lui față de vecinii de la nord de Dunăre, să-i trateze diferențiat pe carpicii. Astfel, spre deosebire de goși, carpilor le fuseseră refuzate subsidiile anuale.¹⁴

¹³ Pentru alte surse scrise cu privire la acest eveniment a se vedea Petolescu 1997, 49-50.

¹⁴ *Petr. Patricius*, 8. A se vedea Petolescu 1997, 47.

Rezumând cele afirmate mai sus, putem concluziona că analiza critică a celor trei orizonturi cronologice de nume asociate cu cel al carpilor relevă că acestea nu sunt unitare. Continuitatea „etică” peste secole între *karpidai*, *karpiani*, *harpi*, *carpi* și *karpodakai* este o ipoteză de lucru a cercetării contemporane, care nu a beneficiat până acum de o argumentație științifică solidă. Există motive rezonabile să presupunem că aceste nume s-ar putea referi la grupuri de populații diferite.

Cultura „carpică”

Această sintagmă, încetățenită în literatura de specialitate, atât din România, cât și din afara granițelor ei, se referă la cultura arheologică definită inițial drept cultura „Poieniști” sau „Poieniști-Vârteșcoiu” (P-V). Identificarea ei etnică s-a produs odată cu apariția cărții lui Bichir cu titlul eponim, „Cultura carpică”.¹⁵ Informațiile inițiale despre această cultură arheologică datează din prima jumătate a sec. al XX-lea, provenind din descoperiri întâmplătoare sau săpături arheologice la scară mică. Acestea au fost prezentate sintetic în monografia apărută în anul 1973.¹⁶ La acel moment, autorului îi erau cunoscute circa 180 de locuri de descoperire (137 așezări, 43 descoperiri funerare¹⁷), dar pe parcursul timpului numărul descoperirilor a crescut semnificativ.¹⁸ Zona cu o concentrație ridicată a descoperirilor este cea de la est de Carpați, până la Siret și parțial până la Prut (fig. 1). Este interesant să remarcăm faptul că populației din spatele acestei culturi arheologice îi erau atribuite și tezaurele de monede romane cu emisia cea mai târzie din perioada secolelor al II-lea – al III-lea

¹⁵ A se vedea în special Bichir 1973, 158-159.

¹⁶ Bichir 1973.

¹⁷ În publicația din anul 2019, Spănu amintește o listă de complexe funerare provenind din 41 situri, respectiv din 35 de localități - Spănu 2019, 167-170.

¹⁸ În publicația lui Bichir din 1994 sunt amintite circa 50 necropole cu un număr total de peste 1 500 de morminte, atribuite acestei culturi - Bichir 1994, 254.

p.Chr., descoperite în același areal geografic.¹⁹ (fig. 2).

Principalele elemente de definire a culturii Poienești-Vârteșcoiu pot fi rezumate la elementele de bază menționate în continuare.

Așezările culturii Poienești-Vârteșcoiu sunt nefortificate și dispuse în relieful deluros al zonei Subcarpaților, de regulă în preajma unor surse deschise de apă. Nici una dintre așezările culturii P-V nu a fost investigată arheologic integral. În cele cercetate parțial, săpăturile arheologice au scos la lumină, de cele mai multe ori, locuințe de suprafață, alături de unele adâncite în sol (bordeie). Dintre amenajările interioare ale locuințelor sunt de amintit vetrele de foc și gropile cu funcționalitate variată. Ritul funerar, specific culturii P-V, este caracterizat prin dominația (numerică) a incinerăției cu înmormântări în urne. Resturile incinerate erau bine alese și depuse alături de numeroase ofrande în vase de lut, de regulă cu capac. Excepțiile de la această schemă sunt puțin numeroase, fiind reprezentate de morminte fără urnă, cu oasele incinerate așezate direct în groapă. Se cunosc și morminte de inhumație. Prezența acestora în necropolele în care erau cunoscute și morminte de incinerăție a generat discuții în literatura de specialitate din România.²⁰ Mărul discordiei l-a constituit modalitatea de interpretare culturală și cronologică a mormintelor de inhumație. Pe de o parte, aceste morminte erau privite drept dovezi ale prezenței unor „străini”, înmormântați în cimitirele „localnicilor”. Pe de altă parte, se admitea posibilitatea ca inhumațiile să reflecte mai degrabă apariția unui rit funerar caracteristic doar unui grup (social sau de vârstă restrâns) al comunității. S-a discutat, de asemenea, dacă înmormântările de incinerăție și de inhumație au

fost făcute în perioade apropiate sau este vorba despre diferențe cronologice semnificative. Cu regret, stadiul cercetărilor și metodele de cercetare folosite nu au permis formularea, în cadrul discuției, a unor răspunsuri bine argumentate la întrebările de mai sus.²¹

Ceramica, în calitatea ei de element important în definirea culturii P-V, nu a beneficiat de vreun studiu specializat, astfel încât cunoștințele actuale se bazează în mare măsură pe informațiile din monografia lui Bichir.²² Se consideră reprezentativă pentru cultura P-V vesela din pastă fină de lut, arsă reductiv până la o culoare aproximativ gri-brună (fig. 3), cu suprafața lustruită și parțial ornamentată (fig. 4). În unele situri apare și ceramică din pastă de lut arsă oxidant, proporțiile ambelor tipuri de ceramică fiind estimate de Bichir la circa 1:3.²³ Repertoriul formelor ceramicii pare să fie foarte apropiat de cel al lumii provincial-romane, cu unele influențe dinspre nord, de exemplu din cultura Przeworsk.²⁴ Cu toate acestea, în literatura românească este subliniată, de regulă, doar apropierea formelor ceramicii culturii P-V de cele cunoscute în ceramica dacică din perioada preromană. Continuitatea tradiției ceramice dacice în vesela de lut din cadrul culturii P-V este unul dintre elementele specifice ale lucrărilor de profil.²⁵ Din punctul meu de vedere, decorul lustruit nu poate fi considerat în mod obligatoriu doar unul derivat din ceramica dacică preromană.²⁶ Se

²¹ Bichir 1973, 36-44. Pentru o privire critică asupra acestei metode de cercetare a se vedea Spânu 2011, 158-159, precum și Spânu 2019, 25-28.

²² Bichir 1973, 69-88. Reprezentativă pentru întreaga cultură P-V poate fi considerată analiza ceramicii de la Poienești - Spânu 2019, 35-48.

²³ Bichir 1973, 70.

²⁴ Gheorghe Bichir vorbea despre influențe sarmatice asupra ceramicii de tip P-V, argumentate de el prin apariția torșilor cu reprezentări zoomorfe - Bichir 1973, 86. Este necesar a remarca faptul că forme asemănătoare de torși de vase se întâlnesc și în Europa Centrală - Hegewisch 2007, 220-235.

²⁵ Ioniță 2001.

²⁶ Bichir 1973, 88.

¹⁹ Popa 2007, 485, Abb. 3-4.

²⁰ Pentru o analiză aprofundată a acestei discuții a se vedea Spânu 2011, 155-157, precum și Spânu 2019.

mai remarcă faptul că, din punctul de vedere al funcționalității, ceramica lustruită din siturile culturii P-V este una de masă, folosită (probabil secundar) în obiceiurile funerare (urne funerare și vase de/pe pentru ofrande).²⁷

O altă particularitate specifică a culturii materiale de tip P-V este tehnica filigranului și aceea a granulației, folosite la fabricarea pieselor de port și a podoabelor de argint.²⁸ Este vorba de cercei, mărgelile sau pandantive (fig. 5), documentate mai ales în contexte funerare.²⁹ Distribuția în spațiu a acestor tipuri de artefacte depășește aria geografică a culturii P-V, fiind cunoscute și într-o serie de necropole (considerate alogene/neromane) din Dacia romană.³⁰ Analogii foarte apropiate pentru piese fabricate în tehnică asemănătoare sunt cunoscute în cultura Wielbark.³¹

Seria descoperirilor de fibule din siturile culturii P-V este destul de eterogenă, remarcându-se clar dominația așa-numitelor fibule „barbare”.³²

Un fenomen interesant pentru cultura materială de tip P-V îl reprezintă descoperirile de oglinzi metalice plate având formă circulară cu mâner scurt, unele decorate pe revers cu semne în relief (tamgale, fig. 6). Acestea sunt descoperiri tipice pentru mediul cultural din nordul Pontului Euxin și, drept urmare, sunt interpretate drept „import” de la vecinii din est (sarmații).³³

Analizând formarea și cristalizarea culturii P-V, putem constata faptul că în literatura românească de profil a fost propus un singur model de geneză a culturii P-V, și anume cel de dezvoltare continuă din cultura materială a fazelor târzie și finală ale epocii La-Tène.³⁴ Cu toate acestea, în unele lucrări s-a pus la îndoială continuitatea etnică dintre cele două culturi. Argumentarea formulată, de exemplu, de Babeș se bazează pe analiza a patru particularități esențiale ale culturii materiale „dacice” de dinaintea cuceririi Daciei de către romani.³⁵ Autorul constată, pe bună dreptate, că populației care a creat cultura materială de tip P-V nu i-au fost caracteristice nici așezările fortificate și nici sanctuarele specifice culturii „dacice” preromane; un fenomen necunoscut culturii P-V sunt și sacrificiile umane, ce au putut fi studiate, de asemenea, pentru epoca La-Tène. Nu în ultimul rând, Babeș semnalează modificarea obiceiurilor funerare, astfel încât arealul geografic, aproape fără morminte, din epoca La-Tène devine unul în care sunt atestate numeroase necropole. Aceste patru diferențe esențiale aruncă o umbră severă de îndoială asupra ipotezei privind continuitatea etnică din cele două perioade cronologice.³⁶

Bichir, autorul monografiei de sinteză despre cultura P-V³⁷, a propus o datare a acesteia foarte precisă, și anume în perioada anilor 107-318 p.Chr., adică între două evenimente istorice cunoscute: cucerirea Daciei de către romani și luptele împăratului Constantin cel Mare împotriva carpilor.³⁸ Această precizie improprie pentru datarea unei culturi arheologice, care este în primul rând o datare „relativă” și mai puțin absolută³⁹, se datorează transunerii necritice a informațiilor din

²⁷ Miclea, Florescu 1980, 694-696.

²⁸ Despre tehnica filigranului și cea a granulației a se vedea Carnap-Bornheim 1994, precum și Strobin 1998.

²⁹ Bichir 1973, 112-119. Vezi și Opreanu 1998, 98-99. Strobin identifică apariția acestei tehnici în cultura Wielbark prin contactele acesteia cu lumea provincial-romană - Strobin 1998. O direcție inversă a influențelor, adică dinspre *Barbaricum* spre lumea romană, a propus Opreanu - vezi Opreanu 2019, 235.

³⁰ Pentru distribuția spațială a acestor artefacte a se vedea Bichir 1973, 112-119. Originile romane ale acestui tip de podoabe sunt negate de Opreanu - Opreanu 1998, 98-104, precum și Opreanu 2019, 235-236.

³¹ Beilke-Voigt 1998.

³² Bichir 1973, 99-106. A se vedea și Rubel 2011.

³³ Bichir 1973, 106-111.

³⁴ Bichir 1973; Ioniță 2001.

³⁵ Babeș 2001.

³⁶ Babeș 2000, 2001.

³⁷ Bichir 1976, 1973.

³⁸ Bichir 1973, 154.

³⁹ A se vedea analiza metodelor la Knorr 2001.

izvoarele scrise în sfera datărilor arheologice. Cu regret constatăm că metoda folosită la timpul său de Bichir este aplicată pe larg și astăzi de către unii cercetători din România.⁴⁰

Constatăm, de asemenea, o interpretare exagerată a surselor scrise prin proiectarea necritică a rezultatelor obținute asupra datării elementelor culturii materiale. Fenomenul poate fi asociat cu ceea ce Kulikowski numește „*constrângere prin text*”.⁴¹ Chiar dacă cercetarea lui Bichir include mai multe categorii de surse (epigrafice, numismatice, arheologice și literare), acestea nu sunt analizate separat; autorul confruntă datele reieșite din studiul materialelor arheologice cu datele din textele literare și sursele epigrafice și elaborează astfel un „corset” cronologic pentru datarea artefactelor și complexelor arheologice, definit de evenimentele istorice cunoscute!

Chiar dacă noțiunile cronologice cu care se operează în arheologie sunt cu totul altele decât cele folosite în analiza surselor literare, diferențele metodologice în elaborarea cronologiei/datării celor două tipuri de surse nu au fost luate în calcul, respectiv o cultură arheologică a fost constrânsă a fi existat între două evenimente istorice cunoscute.⁴²

Presupusa fază timpurie a culturii a fost datată prin intermediul unor monede de argint (denari) emise în perioada de domnie a împăraților Traian și Hadrian, descoperite în așezările de la Târpești și Poiana-Dulcești. Reamintim aici, încă o dată, faptul cunoscut de mai mult timp în literatura de specialitate, că denarii cu conținutul de argint încă ridicat, s-au putut afla în „circulație” și în perioade de timp mult mai târzii, inclusiv în epoca romană târzie, respectiv cea a migrațiilor.⁴³ Restul mone-

delor, enumerate de Bichir în același context, sunt fie descoperiri fără context, fie au fost emise mult mai târziu și nu pot fi folosite în logica datării atât de precise a culturii P-V.⁴⁴

Datarea finalului culturii menționate este pusă în legătură cu data inscripției (319 p.Chr.) descoperite în Mauritania, în care Constantin cel Mare apare cu titlatura de *Carpicus Maximus*.⁴⁵ În acest fel, cultura materială de tip P-V își încheie existența îndată după luptele împăratului Constantin cel Mare cu carpicii.⁴⁶ Și în acest caz, modalitatea de punere în context arheologic a rezultatelor cercetărilor epigrafice reprezintă o formă destul de simplificată și (azi) neștiințifică de interpretare a inscripțiilor și complexelor arheologice împreună. Rezultatele cercetărilor întreprinse asupra diferitelor categorii de surse trebuie comparate între ele, dar în nici un caz proiectate necritic dintr-un domeniu în altul!

Posibilele relații ale culturii P-V cu alte culturi arheologice sincrone sunt exemplificate în literatura de specialitate prin diferitele categorii de artefacte, apreciate drept străine culturii menționate. Dintre acestea se remarcă mai ales oglinzile de bronz, considerate drept indicatori culturali ai culturii „sarmatice”⁴⁷ sau fibulele de bronz cu corpul puternic profilat, atribuite unui tip „carpic” sau „carpico-pontic”⁴⁸, frecvent descoperite în zona litoralului de nord și nord-vest al Mării Negre.⁴⁹ Ceramica fină specifică culturii P-V își regăsește numeroase similitudini în ceramica descoperită în cultura „sarmatică”, la fel ca și în cea din interiorul Imperiului Roman, de exemplu în zona provinciei Valeria⁵⁰ sau

⁴⁰ A se vedea, de exemplu, Harhoiu *et al.* 2011.

⁴¹ Kulikowski 2009, 71.

⁴² Din motive de spațiu tipografic, nu vom insista asupra analizei acestei metode de cercetare.

⁴³ Vezi, de exemplu, pentru complexele culturii Sântana de Mureș-Černjachov - Tichanova 1979.

⁴⁴ Bichir 1973, 128-131, Tab. 11.

⁴⁵ *CIL* VIII 8412. A se vedea și Bichir 1973, 153.

⁴⁶ Bichir 1973, 153.

⁴⁷ A se vedea Spănu 2019.

⁴⁸ Rubel 2011.

⁴⁹ Ambroz 1966, 40-43, Tab. 8.

⁵⁰ Tóth 2005.

în unele așezări de la sud de Dunăre.⁵¹ Este de remarcat faptul că în literatura de specialitate nu s-a atras atenția asupra analogiilor cu ceramica de tip provincial-roman, cunoscută în orașele romane din nord-vestul Mării Negre, deși de acolo sunt cunoscute tipuri de material ceramic comparabile.⁵²

Concluzii

Rezumând pe scurt analiza de mai sus, putem formula o serie de concluzii generalizatoare.

Carpicii reprezintă o populație cunoscută în sursele scrise romane de la mijlocul și din a doua jumătate a secolului al III-lea p.Ch. Localizarea geografică a carpilor ar fi de presupus undeva la est de provincia romană Dacia. Legăturile, mai bine-zis similitudinile dintre numele carpilor și acelea ale unor populații amintite de sursele din perioada ofensivei romane de la Dunărea de Jos din sec. I p.Ch. (care să permită identificarea carpilor și sub

aceste etnonime) nu pot fi considerate de noi drept suficient de argumentate. Relațiile carpilor cu Imperiul Roman, în a cărui tradiție scrisă (atât literară, cât și epi-grafică) se păstrează informațiile despre aceștia, au fost marcate de numeroase confruntări militare, care s-au încheiat cu înfrângerea și strămutarea carpilor peste Dunăre, în zona fostei provincii Pannonia.

În tradiția academică a secolului trecut, carpicii au fost identificați cu purtătorii culturii P-V. Drept urmare, cultura P-V a început să fie denumită „cultura capică”. În baza celor cunoscute până acum, această legătură a culturii arheologice cu un nume istoric reprezintă o convenție istoriografică, a cărei folosire nu poate fi susținută prin argumente științifice. Insuficient de argumentată ne apare și datarea așa-numitei „culturi carpice” în perioada secolelor al II-lea – al III-lea p.Ch., pentru că majoritatea pieselor arheologice din morminte și complexe închise din așezări pot fi datate doar în perioada sec. al III-lea p.Ch.

Bibliografie / Bibliography

Ambroz A. K. 1966. *Fibuly Juga Evropejskoj časti SSSR 2.v. do.n.e. - 4.v. n.e.* Arheologija SSSR. Svod Arheologičeskikh Istočnikov D-1-30. Moskva: Nauka.

Antonescu I. 1961. Săpăturile arheologice de la Gabăra. *Materiale și cercetări arheologice* 7: 449-459.

Babeș M. 2000. „Devictis Dacis”. La conquête trajane par l’archéologie. In: A. Avram and M. Babeș (eds.), *Civilisation grecque et cultures antiques périphériques. Hommage à Petre Alexandrescu*

à son 70e anniversaire. Bucarest: Editura Enciclopedică: 323-338.

Babeș M. 2001. Consecințele cuceririi traiane în lumina arheologiei. In: M. Petrescu-Dîmbovița and Alexandru Vulpe (coord.), *Istoria Românilor*. Vol. 1. *Moștenirea timpurilor îndepărtate*. București: Editura Enciclopedică: 797-802.

Beilke-Voigt I. 1998. *Frühgeschichtliche Miniaturobjekte mit Amulettcharakter zwischen Britischen Inseln und Schwarzem Meer*. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 51. Bonn: Habelt-Verlag.

Bichir Gh. 1973. *Cultura carpică*. Biblioteca de Arheologie 20. București: Editura Academiei R.S.R.

Bichir Gh. 1976. Carpi. In: D.M. Pippidi (coord.), *Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic - sec. X)*. București: Editura Științifică și Enciclopedică: 132-137.

⁵¹ Cercetarea arheologică bulgară subliniază, de regulă, apropierea tipologică și tehnică dintre ceramica cu decor lustruit de la sudul Dunării de Jos și cea din aria culturii Sântana de Mureș-Černjachov, chiar dacă formele ceramice întâlnite acolo sunt apropiate și de cele prezente în cultura P-V - Vagalinski 1999, 2005.

⁵² Schulze et al. 2006.

- Bichir Gh. 1994.** Carpi. In: C. Preda (coord.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*. București: Editura Enciclopedică: 254-257.
- Carnap-Bornheim C. von 1994.** Zur Entwicklung des germanischen Gold- und Silberschmiedehandwerks vor und nach den Markomannenkriegen - Vergoldung, Filigran und Preßblech. In: H. Friesinger, A. Stuppner, J. Tejral (eds.), *Markomannenkriege. Ursachen und Wirkungen. 6. Internationales Symposium „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonaugebiet“*, Wien, 23.-26. November 1993. Brno: Archeologicky Ustav Akademie Ved Česke Republiky: 99-107.
- Harhoiu R., Spânu D., Gáll E. 2011.** *Barbarii la Dunăre*. Cluj-Napoca: Editura Argonaut.
- Hegewisch M. 2007.** *Plänitz: ein kaiser- und völkerwanderungszeitliches Gräberfeld im Kreis Ostprignitz-Ruppin. Zugleich eine Studie zur Entwicklung der spätkaiserzeitlichen elbgermanischen Keramik*. Bonner Beiträge zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie 7. Bonn: Institut für Vor- und Frühgeschichtliche Archäologie.
- Ioniță I. 2001.** Dacii liberi. In: D. Protase, A. Suceveanu (coord.), *Istoria Românilor*. Vol. 2. *Daco-romani, romanici, alogeni*. București: Editura Enciclopedică: 401-437.
- Kahrstedt U. 1912.** Die Karpodaken. *Praehistorische Zeitschrift* IV (1): 83-87.
- Knorr H. 2001.** *Die Chronologie der Römischen Kaiserzeit in Mitteleuropa: Grundlagen, Quellenkritik und Folgen für die Geschichtsschreibung*. Hamburg: Books on Demand.
- Kulikowski M. 2009.** *Die Goten vor Rom*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Meister K. 2008.** Ephoros. In: H. Cancik, H. Schneider, M. Landfester (eds.), *Der Neue Pauly*. Brill Online, http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_dnp_e331660, consultat la 2.11.2022.
- Miclea I., Florescu R. 1980.** *Daco-romanii*. Vol. 2. *Strămoșii românilor. Vestigii milenare de cultură și artă*. București: Editura Meridiane.
- Opreanu C.H. 1998.** *Dacia romană și Barbaricum*. Bibliotheca historica et archaeologica Bannatica 17. Timișoara: Editura Mirton.
- Opreanu C.H. 2019.** Review to: D. Spânu, Poieniști. Necropola din secolele II-III, cu contribuții de M. Babeș, N. Mirițoiu, M.C. Culea, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2019, 184 p., 35 figuri în text, 67 planșe. *Ephemeris Napocensis* XXIX: 233-262.
- Patsch C. 1899.** Carpi. In: G. Wissowa (ed.), *Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, Halbband 6. Stuttgart: Druckermüller Verlag: 1608-1610.
- Petolescu C.C. 1997.** Carpii în lumina izvoarelor narrative și epigrafice. In: V. Spinei (ed.), *Spațiul nord-est carpatic în Mileniul Întunecat*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”: 45-57.
- Petolescu C.C. 2000.** *Dacia și Imperiul Roman*. București: Editura Teora.
- Popa A. 2007.** Bemerkungen zur Archäologie und Geschichte der Kostoboken und ihres Feldzuges auf der Balkanhalbinsel. In: Η Θράκη στον ελληνο-ρωμαϊκό κόσμο : Thrace in the Graeco-Roman World : Πρακτικά του 10ου Διεθνούς Συνεδρίου Θρακολογίας, Κομοτηνή-Αλεξανδρούπολη 18-23 Οκτωβρίου 2005 = Proceedings of the 10th International Congress of Thracology, Komotini-Alexandroupolis 18-23 october 2005. Αθήνα/Athens: Κέντρον Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών: 474-486.
- Reichert H. 2003.** Ptolemaeus. In: Hoops, Johannes, *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 23. Berlin-New York: De Gruyter: 567-597.
- Rubel A. 2011.** Fibulele din teritoriul dintre Carpați și Prut în secolele II a.Chr. – II p.Chr. In: S. Sanie, T.-E. Marin (eds.), *Geto-Dacii dintre Carpați și Nistru. Secolele II a.Chr. – II p.Chr.* Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Russu I. I. 1967.** *Limba traco-dacilor*, ediția a doua. București: Editura Științifică.
- Schulze E., Magomedov B.V., Bujskih S.B. 2006.** Grautonige Keramik des Unteren Buggebietes in römischer Zeit. Nach Materialien der Siedlungen in der Umgebung von Olbia. *Eurasia Antiqua* 12: 289-352.
- Spânu D. 2011.** Dezbaterea necropolei din secolele II-III de la Poieniști în istoriografia românească. In: D. Măgureanu, D. Măndescu, S. Matei (eds.), *Archaeology: making of and prac-*

tice. *Studies in honor of Mircea Babeș at his 70th anniversary*. Pitești: Editura Ordessos: 153-170.

Spânu D. 2019. *Poienești. Necropola din secolele II-III*. Cluj-Napoca: Editura Mega.

Strobin J. 1998. Filigran i granulacja w złotnictwie kultury wielbarskiej-zagadnienia technologiczne i stylistyczne. *Acta Archaeologica Pomoranica* 1: 127-136.

Tichanova M.A. 1979. K voprosu o dostovernosti datirovki zakrytyh kompleksov rimskimi monetami. *Kratkie Soobščenija Instituta Arheologii/Instituta Istorii Material'noj Kultury (Moskva)* 159: 37-43.

Tóth E. 2005. Karpen in der Provinz Valeria. Zur Frage der spätrömischen eingeläuteten Keramik in Transdanubien. *Communicationes Archaeologicae Hungaricae*: 363-391.

Vagalinski L. 1999. Spätrömische und völkerwanderungszeitliche Drehscheibenkeramik mit eingeläuteter Verzierung südlich der unteren Donau (Bulgarien). In: G. Gomolka-Fuchs (ed.), *Die Sintana de Mureș-Černjachov-Kultur. Akten des Internationalen Kolloquiums in Caputh vom 20. bis 24 Oktober 1995*. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte. Bonn: Habelt-Verlag: 155-178.

Vagalinski L. 2005. Late Antiquity burnished pottery and barbarian presence south of the Lower Danube (Bulgaria). In: M. Mirković (ed.), *Römische Städte und Festungen an der Donau. Akten der regionalen Konferenz. Organisiert von Alexander von Humboldt-Stiftung*. Beograd, 16-19 Oktober 2003. Beograd: Kompromis-Design: 249-253.

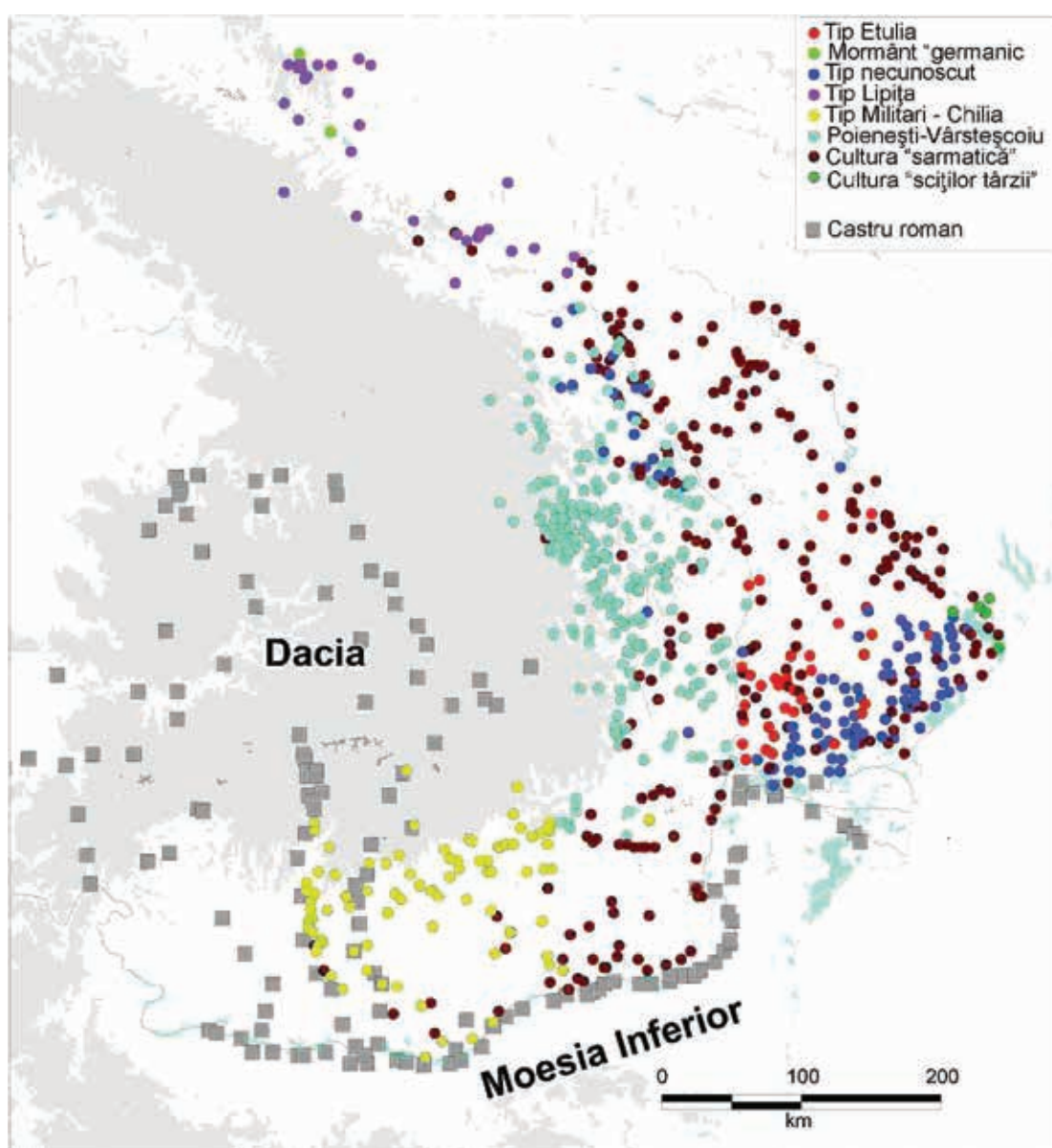

Fig. 1 Descoperiri ale culturilor arheologice din hinterlandul limesului daco-moesic. Pentru cultura Poienești-Vârteșcoiu s-au folosit listele cu locurile de descoperiri din publicațiile lui Bichir (1973, 1984).

Fig. 1. Discoveries of archaeological cultures in the hinterland of the Daco-moesic limes. The Poienești-Vârteșcoiu finds were marked based on the lists of finds published by Bichir (1973, 1984).

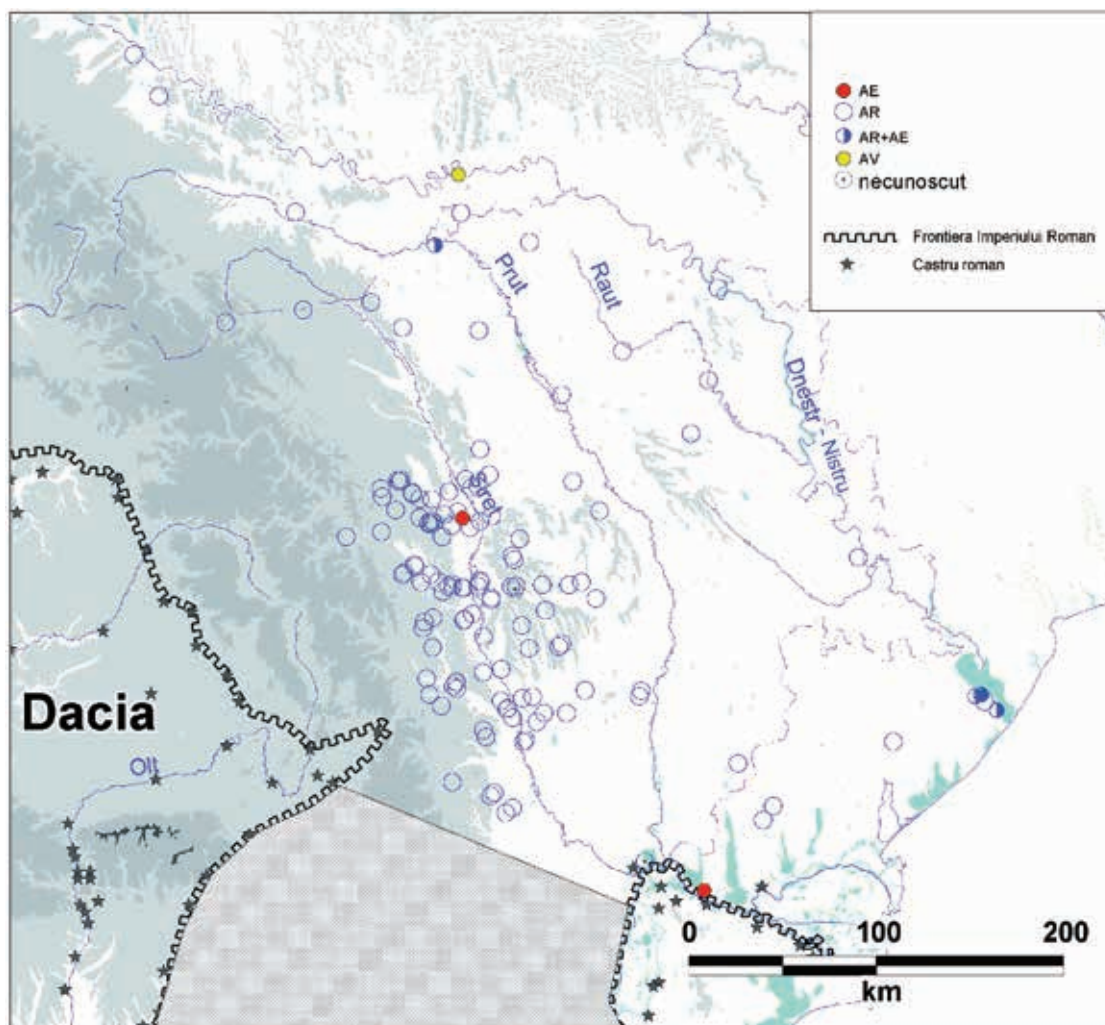

Fig. 2 Tezaure monetare cu ultima monedă bătută înainte de anul 276 p.Chr.
(Lista de descoperiri *apud* Mihăilescu-Bârliba 1980 și Ursachi 1978 cu completări).

Fig. 2. Monetary hoards with the last coin minted before 276 AD
(according to the lists of finds published by Mihăilescu-Bârliba 1980 and Ursachi 1978,
with some new additions).

Fig. 3 Terrină din pastă fină, cu torți zoomorfe și capac
(Muzeul Județean Bacău, foto Alexandru Popa).

Fig. 3 Terrine made of fine clay, with zoomorphic handles and lid
(Bacău County Museum, photo by Alexandru Popa).

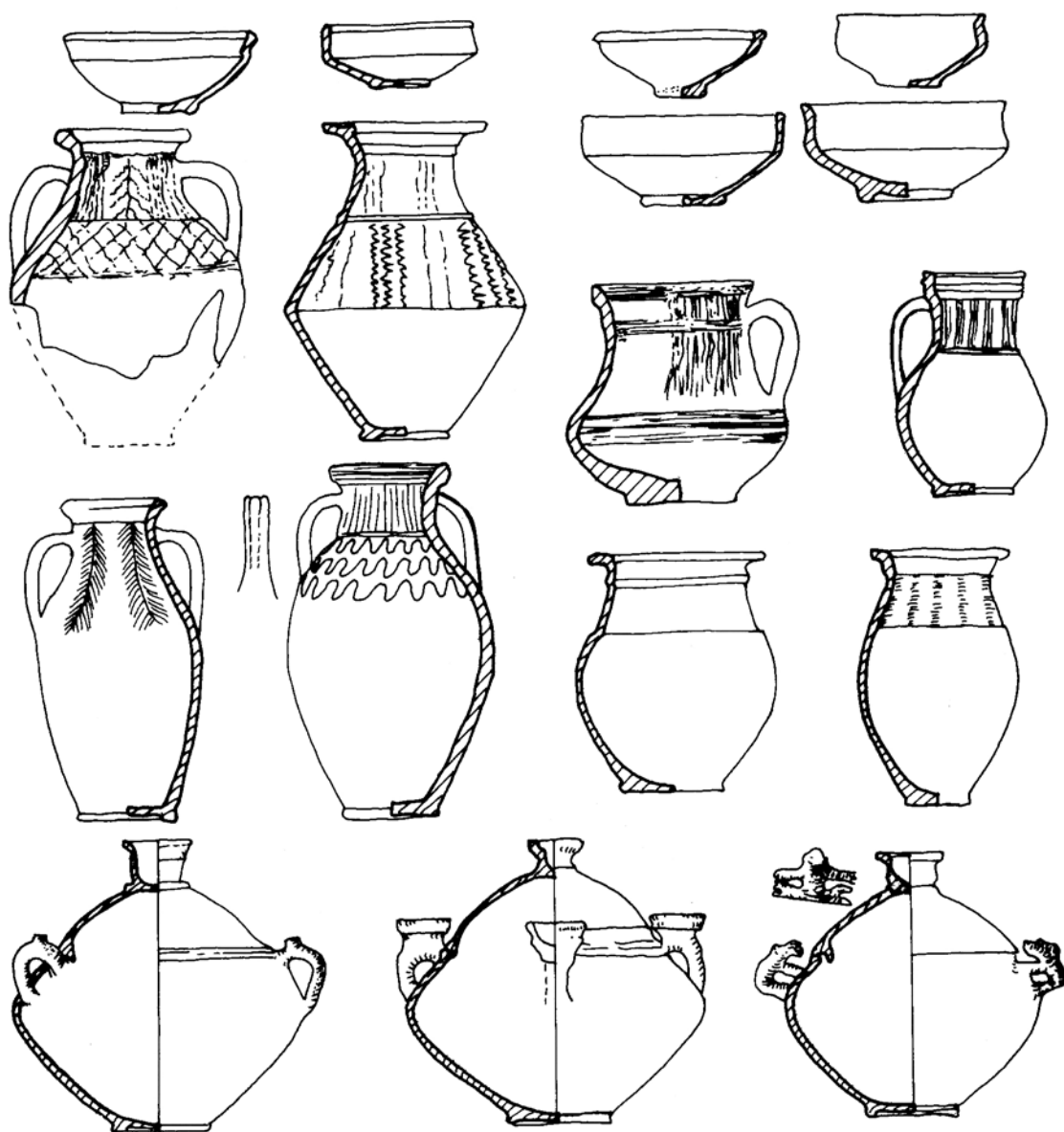

Fig. 4. Ceramică fină din cadrul culturii P-V (*apud* Bichir 1994, 255, fig. 80).
Fig. 4 Fine pottery from the P-V culture (*after* Bichir 1994, 255, fig. 80).

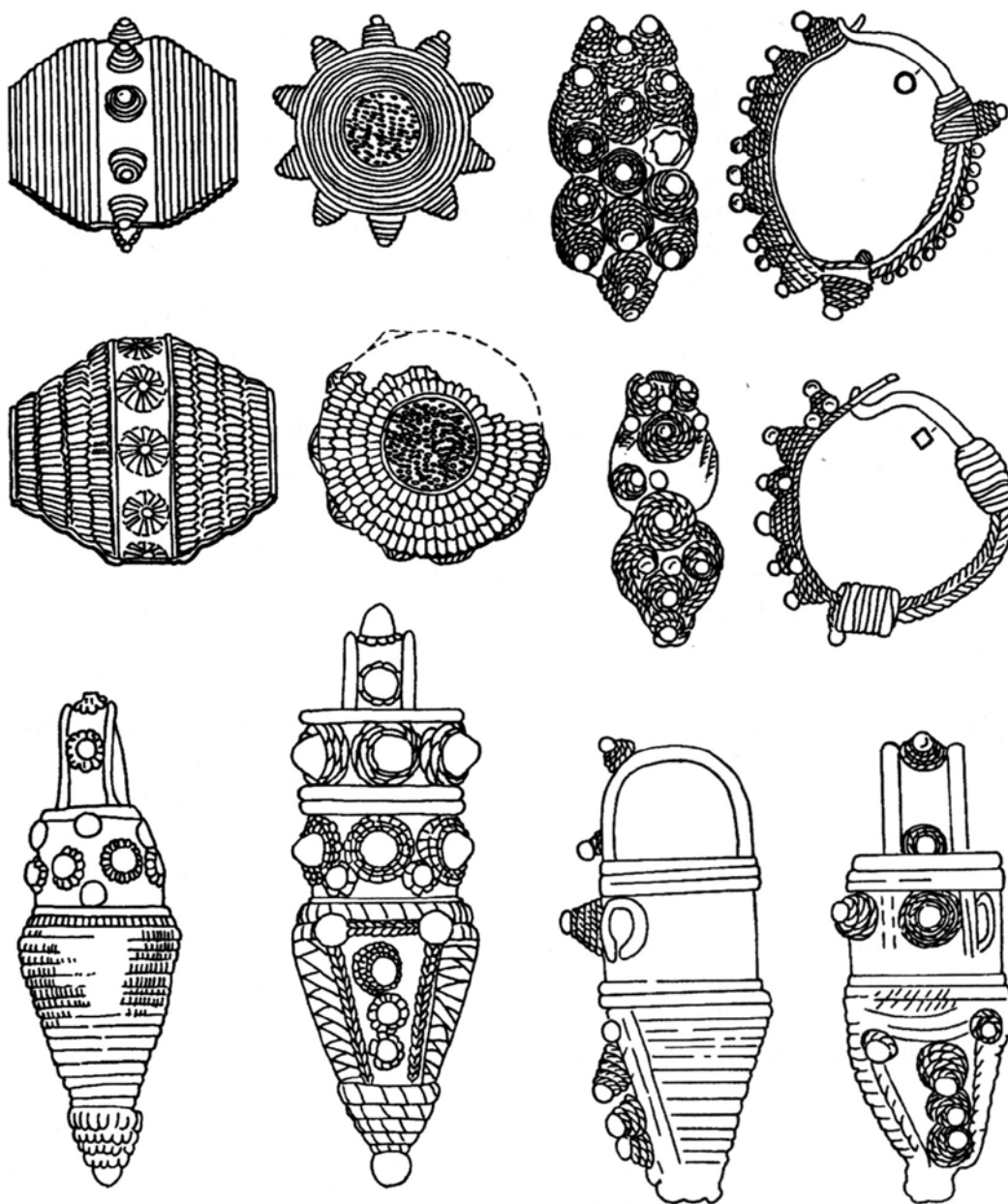

Fig. 5. Podoabe de argint realizate în tehnica filigranului și granulației
(*apud* Ioniță 2001, 427, fig. 46).

Fig. 5. Silver ornaments, made in the filigree and granulation technique
(*after* Ioniță 2001, 427 fig. 46).

Fig. 6 Oglinzi de tip „sarmatic” (apud Bichir 1973, 389).
Fig. 6. Mirrors of the “Sarmatic” type (after Bichir 1973, 389).

